

[0719] FRJEMDE KOSTGONGERS
Ta de stavering fan frjemde wurden yn it Frysk

Liuwe H. Westra

"Leonard and Paul were two friends." -
 "Pronounce it Lennard, child", cry'd the parson.
 - Henry Fielding, *Joseph Andrews*, boek 4,
 haadstik 10.

Summary

No attention was paid to the spelling of foreign words in Frisian until after the Second World War. Several approaches to the problem have since been advocated: preserving the orthography used in the source language, adapting the orthography to that used in Dutch, or spelling foreign words in accordance with their pronunciation in Frisian. However, up till now not much thought has been given to the advantages and disadvantages of each of these options. The result has been a constantly changing system, which freely combines a number of approaches and therefore poses many difficulties to its users. This point is well demonstrated by the latest attempt to codify the orthography of foreign words in Frisian, which is discussed extensively in this article.

The author emphasizes the necessity of a more fundamental discussion of the problem, a prerequisite of which is the preliminary study of two issues: the pronunciation of foreign words in Frisian and the effects of a foreign word's orthography on its pronunciation.

Ferline jier is fan 'e hân fan Beart Oosterhaven by de Fryske Akedemje¹ in *Nije list fan frjemde wurden* ferskynd. De skriuwer konstetearret dat de stavering fan frjemde wurden yn it Frysk fanwegen in te koarte en te ûndúdlike regeljouwing (te finen yn it saneamde Steatereglemint út 1982) sels by faklju in protte swierrichheden jout. Sadwaande is it syn doel en skep helderens yn de besteande tastân. Dêrta wurde foarst de regels foar de stavering fan frjemde wurden in kear op 'en nij formelearre (en justjes wizige), en twad (hast) alle yn it Frysk foarkommende frjemde wurden yn in list ôfprinte. Om't it derop liket, dat wy

¹. Ik besykje de yn dit stik foarkommende frjemde wurden sa te staverjen, dat se bydrage oan de konkretisearing fan de téoaryfoarming.

foarearst net wer in staveringsferoaring, en dêrmei in "Nijere list fan frjemde wurden" krije sille, is it goed om dizze *Nije list* ris kritysk te hifkjen. Is de regeljouwing no yndie helder wurden?

1 De foarskiednis

Foar't wy de *Nije list* wat better besjogge, is it wol gaadlik om koart de skiednis fan de regeljouwing fan de stavering fan frjemde wurden yn it Frysk nei te rinnen². Dy skiednis begjint net earder as yn 1946. De selskipsstavering fan 1879 hie net it measte oer dy frjemde wurden sein³, en wizânsje wie om foar ynternasjonalsmen de Hollânske stavering, en foar wurden dy't út ien beskate taal kamen de stavering fan dy boarnetaal oan te hâlden. Utsoarte waarden útgongen fan tiidwurden, ferlytsings, meartallen en guon lykas *-aasje*, *-ysje*, en *-úsje*, en ek foarheaksels as *foar-* en *be-* al oanpast oan 'e staveringsregels fan dy tiid. Ek mei de staveringsferoaring fan 1945 wie der yn dizze sin net folle feroare, dat der noch hieltyd neat oer de frjemde wurden sein waard⁴.

Mar twa jier letter, yn 1947, ferskine dan fan Enne Wyga de earste printe bledsiden dy't eksplesyt oer de stavering fan frjemde wurden geane⁵. Wyga sinjearret, útsoarte, dat der neat binend foarskreaun is foar de stavering fan frjemde wurden yn it Frysk, en prittendearret ek net mear as de wizânsje fan syn dagen wer te jaan. Hy ferpartet de frjemde wurden yn trije groepen. De earste groep bestiet út wurden dy't mar troch in lyts bytsje minsken brûkt wurde en, op de útgong nei, net feroarje (*encyclopaedy*, *excerpt*). De twadde groep binne dy wurden, dy't "der stadichoan by it folk ynkommen binne". Dizze wurden jildt itselde foar, allinnich wurde *c* en *x* no ferfongen troch *k* en *ks* (*komyk*, *eksamen*, mar noch al *sceptysk*). De tredde groep bestiet út wurden dy't hielendal mei it Frysk fergroeid binne, en sadwaande folslein op syn Frysk skreaun wurde (*sint*, *trapearje*). Dêrby makket Wyga it foarbehâld, dat wurden as *fakânsje*, *papier* en *tabak* better net mei in *e* yn it foarste wurdlied stavere wurde kinne, hoewol't se mei in

². Ik sil my beheine ta de regeljouwing. It soe tefolle tiid nimme om de praktyk fan it frjemde-wurde-staverjen by de tiid lâns goed te ûndersykjen.

³. Noch de bresjuere *De Fryske Boekstavering. In hantlieding for hwa yn 't Frysk skriuwe wolle*, Hearrenfean, 1879, noch KALMA, D., *Frysk Staveringsboekje*, Snits, (sechde printinge) 1944, grif it lêste learboekje foar dy stavering, reppe oer frjemde wurden.

⁴. Ek DOUMA, S.W., *Nij Frysk Staveringsboekje foar leargongen en selsstúdzje (mei kaei)*, Drachten, 1946 seit noch neat oer stavering fan frjemde wurden.

⁵. E. WYGA, *Rippetysje-boekje. To brûken by it taelûnderwiis op skoallen, leargongen, stúdzjerountsjes en foar selsstúdzje*, Ljouwert, 1947. Op siden 18-19 stiet in haadstikje mei as titel *De skriuwwize fan frjemde wurden*.

stomme *e* útsprutsen wurde, want "dat soe in forearming fan it Frysk wêze".

Dêr tinkt Jacob Krol, de folgjende bydrager oan 'e diskusje, justjes oars oer. Syn skôging, dy't yn 1949 publisearre wurdt, wol krekt op in stavering ta dy't de Fryske útspraak fan frjemde wurden sa sikuer mooglik werjout, en bekroadet him net te bot om ynternasjonale wizânsje of boarnetaal⁶. Sa komt Krol ta staverings as *kemyk* ("komiek"⁷), *fidderaasje*, *parredys*, *moblesaasje*, *hypt(h)eeek*, *krespendinsje*, *yndestry*, *biëlegije* ("biologie"), *akteweel*, *moasje*⁸. Dêr moat al by, dat Krol in grut part fan de staverings dy't er jout net sels betocht hat, mar al fûn hie by âldere of kontimperêne skriuwers. Hy liket oars al de earste te wêzen, dy't dizze wize fan staverjen konsekwint besiket ta te passen. De reden dêrfoar is syn winsk om de Fryske útspraak, dy't er bedrige sjocht troch in ferhollânsking, te behâlden⁹.

Krol syn skôging liket de nedige argewaasje oproppen te hawwen as men de skriuwer syn réaksje op 'e réaksjes ien jier letter lêst¹⁰, mar fierder wurdt der net folle mei dien. Allinnich G.A. Gezelle Meerburg, dy't yn 1952 de earste *List fan frjemde wurden* gearstalt, réagearret koart en kiezzich op "de idéen dy't op dit stik fan saken yn guon studinterounten nei foaren brocht binne"¹¹. Sels hantearret Gezelle Meerburg inselde soarte fan trijedieling as Wyga: guon frjemde wurden wurde as folslein eigen oanfield en Frysk stavere (hy nimt se dêrom ek net op yn syn list), guon wurden (meast út it Frânsk) wurde as folslein frjemd oanfield en hâlde de stavering fan de boarnetaal, "al is op forfrysking fan de wurdeinen fansels neat tsjin", en guon wurden binne ûnderweis fan frjemd nei eigen. Allinnich foar dy lêste wurden is neffens Gezelle Meerburg regeljouwing nedich. Dy is by him al in stik wiidweidiger as by Wyga: *c*, *q* en *x* ferdwine, lûden wurde oan de Fryske útspraak oanpast as se klam hawwe, *ll*, *gn*, *ch* en *t* wurde *lj*, *nj*, *k* en *s* as se sa útsprutsen wurde, foarheaksels en wurdeinen wurde ferfryske, *ch* en *ph* meie feroare wurde yn *sj* en *f*, *v* en *z* oan wurdbegjin feroarje yn *f* en *s*, en de *y* bliuwt altyd stean¹².

Yn itselde jier ferskynt fan Jan Bearn Singelsma in boekje oer stavering dat wer neat oer de frjemde wurden seit¹³. Ek in yn 1959 ferskynd report fan in sta-

⁶. KROL Ths., J., 'It staverjen fan 'e frjemde wurden', yn: *Frysk Studinte Almenak* 1949, 83-94.

⁷. As it my taliket, dat yn dit artikel in Fryske stavering fan in frjemd wurd earne net dúdlik is, jou ik de Hollânske foarm der tusken skrapkes by.

⁸. Krol 1949, 85-88.

⁹. Krol 1949, 91-94.

¹⁰. KROL, J.Ths., 'De takomst fan it Frysk', yn: *Frysk Studinte Almenak* 1950, 64-74; foar dit punt benammen s. 66-69.

¹¹. GEZELLE MEERBURG, G.A., *List fan frjemde wurden*, Ljouwert, 1952, s. 3.

¹². Gezelle Meerburg 1952, 2-8. De (beskieden) regeljouwing foar skerptekens en tremes, dy't by Gezelle Meerburg foar it earst te praat komme, lit ik yn dit artikel fierder gewurde.

¹³. SINGELSMA, J.B., *De stavering*, Ljouwert, 1952.

veringskemisje fan de Ried fan de Fryske Beweging giet net op de frjemde wurden yn¹⁴.

Yn 1962 komt Pieter Gerbenzon yn in artikel yn *Us Wurk* te praat oer de frjemde wurden yn it Frysk¹⁵. Hy hantearret de sa stadichoan bekende trijedieling yn 'eigen', 'frjemde' en 'tuskenbeide' frjemde wurden, en beheint him ta de lêste groep. Hy lit dan, lykas Krol yn 1949, oan 'e hân fan skriftlik boarnemateriaal sjen, dat frjemde wurden dy't yn it Frysk hiem reitsje graach neffens beskate regels feroarje, mar dat dy wurden sûnt de twadde helt fan dizze ieu in sterke oanstried hawwe om har oan 'e Hollânske foarm te konfermearjen¹⁶. Gerbenzon is it lyksa mei Krol iens dat sa'n Hollânsker stavering ek de Fryske útspraak fan 'e frjemde wurden nei it Hollânsk tabûcht, en dat soks in nuodlike ûntjouwing foar it Frysk as taal is¹⁷.

In report út 1966 fan in staveringskemisje fan de Akedeeemje hâldt him wer stil oer de frjemde wurden¹⁸, en itselde jildt foar in bresjuere oer stavering fan Juw fon Wearinga fan ien jier letter¹⁹. Fon Wearinga wiist der oars al op, dat stavering yn it algemien syn ynfloed op 'e útspraak hat²⁰.

Ien jier letter komt wer in kemisje mei leafst twa útstellen tagelyk foar in Fryske staveringsferoaring²¹. De frjemde wurden wurde yn it stik net apart neamd, mar út 'e foarbylden docht bliken dat de kemisje de nije regels ek op 'e frjemde wurden tapast. Sa fynt men yn *útstel I* de staverings *partykulier* en *fysy* en yn *útstel II partikulier* en *fizy*²².

Yn 1970 jout Bo Sjölin him by de diskusje oer de stavering fan 'e frjemde wurden²³. Sjölin ûntstriidt Krol en Gerbenzon dat it Hollânsk de grutte kweadogger is dy't folksaardige foarmen yn stavering en útspraak derûnder strûpe

¹⁴. DYKSTRA, J.K., *Rapport fan de kommisje foar staveringsbirie, bineamd fan de Ried fan 'e Fryske Biweging*, Ljouwert, 1959. Yn it report wurdt noch in staveringsútstel fan 'e Fryske Akedeeemje besprutsen (s. 3-5), dat ik net ûnder eagen hân haw. De werjefte fan dit útstel yn it report liket út te wizen, dat ek dit útstel neat oer de stavering fan frjemde wurden seit.

¹⁵. GERBENZON, P., 'Verfriesing en vernederlandsing van de Griekse, Latijnse en Franse leenwoorden in het Fries', yn: *Us Wurk* 11, 1962, 40-48.

¹⁶. Gerbenzon 1962, 41-46. Ferlykje Krol 1949, 90-92.

¹⁷. Gerbenzon 1962, 46-48.

¹⁸. *Ta in nije Fryske Stavering. Utstellen en forantwurdig fan de Kommisje fan Staveringstarieders (Taelkundich Wurkforbân fan de Fryske Akademy)*, Ljouwert, 1966.

¹⁹. FON WEARINGA, J., *Trije aspekten fan stavering*, Urbana, 1967.

²⁰. Fon Wearinga 1967, 12-13.

²¹. *Utstellen fan de kommisje foar de stavering fan it Frysk*, 1968.

²². *Utstellen ...*, 1968, 14 en 18.

²³. SJÖLIN, B., 'In rimmetikige perfester mjrkes? In pear kanttekeningen bij de ynternasjonalsmen yn it Frysk', yn: *Flecht op 'e koai. Stúdzjes oanbean oan prof. dr. W.J. Buma ta syn sechstichste jierdei*, Grins, 1970, 189-192.

lit: neffens him komt soks earder fan it ynternasjonale skriftbyld, en dat fynt er ek neat net slim²⁴.

Nei Sjölin is it seis jier stil, mar dan krije wy yn 1976 it Steatebeslút dat yn 1980 (op syn lêst) de saneamde nije of Steatestavering ynfierd wurde sil. Yn datselde jier ferskynt fan Johannes Boersma in boekje dat dy nije stavering beskriuwt, mei dêryn ek in haadstik oer *De Fryske stavering fan frjemde wurden*²⁵. De regeljouwing yn dat haadstik is fierhinne deselde as dy fan Gezelle Meerburg út 1952. Feroarings binne: *eau* en *ou* feroarje yn *o* en *oe*, de *ç* ferdwynt, *ch* mei feroarje yn *g*, de *g* oan in wurdein wurdt *ch*, de stomme *h* mei ferdwine, *ph* feroaret yn *f*, de *v* oan wurdbegjin mei stean bliuwe, en de regeljouwing foar wurdeinen is folle wiidweidiger. Ien jier letter komt dêr fuort al in réaksje op út it kamp fan foarstanners fan fierdergeande feroarings²⁶: hja wolle yn alle gefallen de staveringsregels op alle frjemde wurden tapasse (dus gjin ûnderskie tusken behanneling fan wurdlidden mei of sûnder klam), en steane net ôfwizend foar folksaardige staverings as *dimmekratysk* en *mónnemaan* ("monomaan") oer²⁷.

Yn 1980 wurdt dan de nije stavering ynfierd, en yn 1982 komt dêr in reglemint foar de stavering fan frjemde wurden by²⁸. De feroarings mei it haadstik fan Boersma oer deselde metearje binne wer lyts: lûden yn wurdlidden sûnder klam meie ferfongen wurde troch in (stomme) *e* as de útspraak dêr oanlieding ta jout, de *ou* kin no *oe* of *û* wurde, *ai*, *ê* en *è* wurde *ê*, *th* en *rh* ferlieze de *h* foargoed (?), de *v*-feroaret wer fêst yn *f*-, *si*, *ti* en *ci* feroarje as de útspraak soks freget yn *sj*, en der komme noch in pear spesjale gefallen by (*tille*- en *-sintr*-). Bouke Oldenhof jout yn 1988 nochris syn eigen gearfetting fan dat reglemint²⁹, dy't lykwols al wer in nije feroaring, dy't net as sadanich oanjûn wurdt, befettet: as der in *j* nei in bylûd útsprutsen wurdt, wurdt dy ek skreaun. Boppedat lit Oldenhof de nije regel dy't it skriuwen fan de stomme *e* tastiet wei. In gearfetting mei kommentaar fan Metske Kramer ferskynt, ek yn 1988, yn *Fryx*³⁰. Kramer lit sjen

²⁴. Sjölin 1970, 190-191.

²⁵. BOERSMA, J., *De Fryske stavering*, Ljouwert, 1976. It oanbelangjende haadstik stiet yn de twadde printinge (1978), dy't ik rieplachte haw, op s. 37-44.

²⁶. *Ut 'e pinne* 3, 1977, 10-11 (*De frjemdwurden*) en 13-15 (*Ferdûbbeling fon ut bijlûd (un petearstik)*).

²⁷. *Ut 'e pinne* 3, 1977, 15.

²⁸. Sjoch it stik *Stavering foar frjemde wurden* yn ZANTEMA, J.W., *Frysk Wurdboek Frysk - Nederlânsk ...*, Ljouwert, 1984, 18-20.

²⁹. OLDENHOF, B., *Koart en goed. Oefenboek Fryske stavering*, Ljouwert, 1988, s. 39-47.

³⁰. KRAMER, M., 'Us folk skriuwt syn taal net', yn: *Fryx* 9, 1988, 68-73. In justjes wizige ferzje fan dit artikel is: KRAMER, M.S., 'In gaadlike stavering?', yn *De Pompeblêden* 62, 1, 1991, 13-15. De konklúzje wurdt jitrisk werhelle troch: KRAMER, M.S., 'Brûken fan Frysk as skriuwtaal liket te smoaren', yn: *De Stim fan Fryslân* 63, 1993, 117-118.

dat it Steatereglemint de stavering fan frjemde wurden yn it Frysk frijwat ôfwike lit fan dy yn oare talen, en hy wol derop út dat soks it skriuwen fan it Frysk te dreech makket foar de gewoane man.

Trije jier letter ferskynt fan Fedde Dijkstra it boekje *Stavering*: it lêste wurk dat de stavering fan 'e frjemde wurden behannelet foardat it oan de *Nije list* ta is³¹. Wer fine wy in tal nije regels, dy't wer net as sadanich oanjûn wurde: de kar tusken *s* en *f* of *z* en *v* hinget no fan 'e útspraak ôf, *-ert* feroaret net, de *i* yn *giro* feroaret net. Lykas Oldenhof swijt Dijkstra oer de regel fan de stomme *e*³². Nij is fierder, dat in soad 'gewoane' staveringsregels no ek foar alle frjemde wurden jilde.

By it oereagjen fan de ûntjouwing dy't oan it ferskinen fan 'e *Nije list* foarôfgongen is, falt op dat men twa streamings ûnderskiede kin. De earste, dy't oanslút op wat wizânsje wie ear't de regeljouwing foar de stavering fan frjemde wurden yn it Frysk fan 'e grûn kaam, wol it wurdbyld safolle mooglik oanslute litte by de Hollânske of de ynternasjonale skriuwwise. Dizze streaming hearre Wyga, Gezelle Meerburg en it Steatereglemint ta. De twadde streaming, folle lytser, mar ek mei woartels út 'e tiid fan foar de regeljouwing, wol de stavering fan frjemde wurden safolle mooglik op 'e Fryske útspraak besearje. Hjirta hearre Krol en de measte útstellen ta staveringsferoarings dy't tusken 1945 en 1976 it ljocht sjoen hawwe. De earste streaming hat it wûn, mar by de tiid lâns hawwe de fertsjintwurdigers dêrfan wol hieltiten mear it ynternasjonale of Hollânske wurdbyld loslitten om neiere oansluting by de Fryske útspraak te berikken. Dat giet safier, dat it Steatereglemint it frij jout om in stomme *e* te skriuwen as de útspraak dêr oanlieding ta jout.

Frjemdernôch is it djippere metyf fan Krol-en-dy, taalbehâld, dêrby amper eksplesyt te praat kommen. Allinnich Gerbenzon falt Krol mei yn syn miening dat it ferdwinen fan de folksaardige útspraak fan frjemde wurden in stikje Frysk taalferlies is, mar hy wurdt wer tsjinpraten troch Sjölin. Gerbenzon docht lykwols gjin útstellen ta staveringsferoarings lykas Krol, en eltsenien dy't him al oer de stavering útlit - en wy hawwe sjoen dat hast eltsenien dêrby in pear feroarings bepleitet of ynfiert - swijt oer taalbehâld of -ferlies.

In trêde punt dat opfalt, is dat it ûnderskie tusken 'frjemd', 'eigen' en 'tuskenbeide', dat oan it begjin fan 'e diskusje troch hast eltsenien makke wurdt, oan 'e ein suver folslein efter de kime ferdwûn is.

³¹. DIJKSTRA, F.B., *Stavering*, Ljouwert, 1991. Ik haw de twadde, ferbettere printinge fan 1992 brûkt. De stavering fan 'e frjemde wurden wurdt troch it hiele wurk hinne, en dêroan it meast op 'e siden 7-10, 14-17, 21-22, 26-27, 30, 33, 36, 45-51, 55-57 behannele.

³². Dat is nammerste nuverder as men yn it foaropwurd (Dijkstra 1992, 5) lêst: "Wannear't yn frjemde wurden mear as ien stavering mooglik is, wurdt hieltid ... oan de meast Fryske stavering de foarkar jûn."

As lêste kin men konstetearje dat de ferskate regeljouwers of -beskriuwers faak net alhiel deselde regels jouwe: Dijkstra en Oldenhof prittendearje beide inkeld it Steatereglemint wer te jaan, mar beide wike dêr op punten fan ôf, en dat op sa'n wize, dat se ek wer net hielendal mei elkoar oerienkomme.

2 *De Nije list neier besjoen*

Beart Oosterhaven hat dat lêste grif ek op it each as er seit dat de regels foar de stavering fan frjemde wurden dy't yn 1982 fêststeld binne troch Deputearre Steaten "de summiere kant it neist binne en net oer alle boegen útblinke troch helderens". De *Nije list* prittendearret dus, mei men oannimme, folsleiner te wêzen en mear helderheid te jaan. Dy yndruk wurdt befestige troch de wiidweidigens fan de regeljouwing (56 regels en opmerkings; it Steatereglemint hat 36, Gezelle Meerburg 29). Boppedat folget der in list fan 154 siden mei elts in 90 frjemde wurden yn 'e Hollânske en de Fryske stavering. No't de stavering fan frjemde wurden sa sikuer fêstlein is, kin men der net foarwei om de *Nije list* wat yngeander te hifkjen.

2.1 *Regeljouwing en list*

Om't it de bedoeling fan de skriuwer is, de brûker mei kieze oft er de regels leare of de list alle kearen rieplachtsje wol, is it fan belang dat regeljouwing en list sikuer opinoar ôfstimd binne. Net allinnich moatte alle regels op 'e goeie wize tapast wurde, yn 'e list meie ek gjin prinsipes wurkje dy't net yn 'e regeljouwing werom te finen binne, oars soe it boekje syn doel, helderens te skeppen yn 'e besteande tastân, earder ûnderstek dwaan as skewiele.

2.1.1 *Tapassing yn 'e list fan 'e útsûnderingsregels*

De regels binne oardere neffens in prinsipe dat wy al yn 'e earste *List* (fan 1952) tsjinkomme: lûden sûnder klam en bylûden bliuwe yn prinsipe gelyk (dat wol sizze, as yn 'e Hollânske stavering), lûden mei klam wurde stavere neffens it Fryske systeem³³. Dit prinsipe is yn 'e *Nije list* fêstlein as haadregel; dat betsjut, dat alle oare regels mei harren opmerkings de status fan útsûndering op de haadregel hawwe en dus inkeld geane oer 1) lûden mei klam dy't dochs gelyk as yn it Hollânsk stavere wurde, 2) lûden sûnder klam dy't dochs neffens it Fryske

³³. Gezelle Meerburg 1952, 5. Noch dizze *List*, noch Oosterhaven syn *Nije list* leit út wat der presys mei dat Fryske systeem bedoeld wurdt. Dat komt de helderens al net te goede (sjoch ûnder, 2.2).

systeem stavere wurde en 3) bylûden dy't neffens it Fryske systeem stavere wurde. Spitigernôch docht bliken dat dy 32 regels mei harren 20 opmerkings yn in protte gefallen net of net goed tapast binne yn 'e list.

Sa seit regel 3, dat de Frânske letterkombinaasjes *ai*, *ê*, *è* en *ei* feroarje yn *ê*. Dizze regel is net tapast yn *monseinjeur*.

Regel 8 seit, dat in *c*, útsprutsen as [k] of [s], stavere wurdt as *k* of *s*. Net yn oerienstimming mei dy regel binne de staverings *laskyf* en *laskiviteit* (*c* feitliks hielendal net útsprutsen), *piskikultuer* (itselde) en *fademesum* (*c* as [k] útsprutsen). Boppedat ymplesearret dizze regel, yn kombinaasje mei de haadregel, dat in *c* dy't net as [k] of as [s] útsprutsen wurdt stean bliuwe moat. Yn 'e list fynt men lykwols de staverings *sello* (*c* as [tsj] útsprutsen) en *konsertina* (twadde *c* lyksa).

Regel 10 seit dat de *ch*, al neffens de útspraak, as *sj*, *g*, of *k* stavere wurdt. Dat soe betsjutte, dat frjemde wurden mei in *ch* dy't as [tsj] útsprutsen wurdt mei *ch* stavere wurde. Lykwols fine wy *gautsjo* en *ma(t)sjete* yn 'e list. Wurden, dêr't de *ch* as [x] útsprutsen wurdt, soenen de staving *ch* ek hâlde moatte. Lykwols fine wy *mesostigon*, *monostigon* (njonken it goeie *telestichon*; foar *distichon*, sjoch daliks), *naumagy*, *pagydermy* en de mooglikheden *trogee* en *distigon* njonken *trochee* en *distichon*. Opmerking 1 by dizze regel seit, dat der guon wurden binne dy't sawol mei [k] as mei [g] útsprutsen wurde. Dy opmerking hie neffens my tapast wêze moatten op *garisma*, *garismatysk*, *garitas* en *garitatyf*, dy't yn 'e wurdlist allinnich mei in *g* oanjûn steane. Opmerking 3 by dizze regel, dy't út twa wurden bestiet ("útsûndering: *orchidee*") liket mei bedoeld te wêzen dat *orchidee* syn *ch* hâldt, om't dy as [x] útsprutsen wurdt³⁴. Feitliks is it net nedich dat gefal apart te neamen (sjoch boppe), mar no't dat al dien is hienen *orchis*, *parochy*³⁵ en gearstallings, en de wurden dy't mei *psych*-, *sachar*- en *tach*- begjinne ek neamd wêze moatten.

Regel 11 seit dat in *g*, útsprutsen as [zj], ek stavere wurdt as *zj*. Lykwols fine wy yn 'e wurdlist *dilisjense*, *fotosjenyk* en *telesjenyk*.

Regel 15 seit dat de *qu*, al neffens de útspraak, mei *k* of *kw* stavere wurde moat. It docht lykwols bliken, dat de *qu* yn 'e list troch *kk* ferfongen is yn *sjokkearje* en *tokkee*³⁶, en troch *ku* yn *mannekuin*, *marokuin* en *meskuin* (mar dêrfoaroer fynt men *mannekinaazje*, *marokinery* en *meskinery*!).

Regel 16 seit dat de kombinaasjes *ci*, *ti* en *si*, útsprutsen as [sj], stavere wurde

³⁴. Dat is alteast de útspraak neffens *Frysk Wurdboek*, diel 1.

³⁵. Yn 'e *Nije list* ûnder de Hollânske foarm "parochy" te finen.

³⁶. It is net nedich om de *k* te ferdûbeljen fanwegen it koarte lûd dêrfoar, sa't men faaks tinke koe: yn 't foarste plak net om't it wurdliiden sûnder klam, en dus hast by definysje koart, oanbelanget, yn 't twadde plak net, om't dat ek net dien wurdt yn bygelyks *trakearje* ("traqueren") en *trokearje* ("troqueren").

as *sj*. Dêr is net mei yn oerienstimming dat men yn 'e list lêst fan *diffúzjonisme*, *ekskurzjonist*, *ekstazjearje*, *yllúzjonêr*, *yllúzjonearje*, *yllúzjonisme* en *yllúzjonist* (ferlykje *yllusoir* en *yllusoarysk*). Fierder liket it my ta dat de regel net terjochte tapast is yn it gefal fan *yntelliginsja* (ek as *yntelliginsia* jûn), *lisinsja*, *nunsjatuer*, *nunsjus*, *presjinsje* ("presciëntie"), *remolliïnsja* ("remollientia"). Tred soe men fanwegen regel 16, yn kombinaasje mei de haadregel, ferwachtsje dat gefallen dêr't *ci*, *ti* en *si* oars útsprutsen wurde as [sj] stavere bliuwe mei *ci*, *ti* of *si* (útsein it gefal dat *ci* as [si] útsprutsen wurdt, dêr't regel 8 op fan tapassing is). Lykwols fine wy yn 'e list *kwestjeus*, *lutee(t)sjum*, *martsjaal*, *martsjaliteit*, *mitigantsia*, *novisius* en *strontsium*.

Regel 18 seit dat de *x* altyd as *ks* stavere wurdt. Lykwols fine wy yn 'e list de stavering *mirepoi* ("mirepoix").

Regel 19 seit dat it foarheaksel *tele-*, as der gjin klam op leit, ek as *tille-* stavere wurde kin. Ek dizze regel is net konsekwint tapast: *telegeneze*, *telesjenyk/telegenyk*, *telekineze* en *telekinesy* steane sûnder de mooglikheid mei *tille-* ôfprinte³⁷. Opmerking 1 by dizze regel seit: "ferlykje *gene-* yn *ginneraal/generaal*, *resu-* yn *risseltaat/resultaat* en *rede-* yn *riddenearje/redenearje*". Dy opmerking liket derop te wizen, dat oare gefallen dêr't in frjemd wurd mei in lange [I], dy't yn it Frysk mei in koartenien útsprutsen wurdt, yn it Frysk ek mei *i* (en dûbeld folgjend bylûd) stavere wurde kinne. Lykwols fynt men dêr yn 'e list net ien oar gefal fan: *preferearje*, *presintearje*, *pretindearje*, *referearje*, *relevant*, *repetysje*, *selektearje* en soksoarte wurden steane allegear as iennige mooglikheid, dus sûnder *prifferearje*, *prissintearje* ensafuorthinne ôfprinte.

Regel 21 seit ûnder oaren dat it foarheaksel *anti-* yn it Frysk as *anty-* stavere wurdt, en *multi-* as *multy-*. Net yn oerienstimming dêrmei binne *antikrist*, *antisipaasje* en *antisipearje*³⁸, *antipaty*, *antipatyk*, *multipleks*, *multiplikaasje* en besibbe wurden.

Regel 23, opmerking 3 seit dat de útgongen *-cie* en *-tie* (sûnder klam) yn it Frysk as *-sje* stavere wurde, en de útgong *-sie* (nei alle gedachten moat dêr bytocht wurde: foarsafier sûnder klam) al neffens de útspraak as *-sje* of as *-zje*. Lykwols fine wy yn 'e list: *kongestje*, *elisy*, *geodesy*, *yndigestje* (mar ek: *digesje*), *yrrisy*, *kwestje*, *paralysy*, *passy*, *provisy*, *suggestje*, *fersy/ferzje* en *fisy* (mar ek: *televyzje/tillevyzje*). Boppedat is neffens my de ferkearde kar makke yn it gefal fan *ymmersje* en *ympulsje*.

De einregel seit dat dûbelde bylûden, foarsafier ûntstien troch it tapassen fan

³⁷. Dat de útspraak mei *tille-* net gongber wêze soe yn dizze wurden kin gjin ferklearring wêze: *tillebûly*, *tillefany* en *tillegony* binne ek opnommen.

³⁸. Yn dizze twa gefallen soe de ferklearring noch socht wurde kinne yn it feit dat it foarheaksel net op it Grykske mar op it Letynske *anti-* tebekgiet.

ien of mear fan 'e oare regels, ferfongen wurde troch it oanbelangjende inkelde bylûd. Dat is lykwols mei in protte gefallen net bard yn 'e list: *akkalmy*, *akkaparearje*, *akcessoir(es)/assessoir(es)*, *agnossearje*, *bulkkerriër*, *myorreksis*, *okklúzje* en soksoarte wurden, *ossilaasje* en besibbe wurden, *rakkitearje*, *sûssjef* en alle wurden mei *ynn-*, *ymm-*, *yll-*, *yr-* en *ynterr-*³⁹.

2.1.2 Net neamde, mar al tapaste regels

Al lykje de haadregel en syn 52 oanfoljende regels en opmerkings sawat alle swierrichheden fan it staverjen fan frjemde wurden wol te beflappen, der binne lykwols guon fergetten. Daliks al as men de regeljouwing yn 'e *Nije list* ferliket mei dy yn it earste diel fan it *Frysk Wurdboek*, falle der in pear lekunes op.

Alderearst ûntbrekt de regel, dat in *z* oan it wurdbegjin feroaret yn in *s*. Dizze regel is yn 'e list wol konsekwint tapast op frjemde wurden dy't yn it Hollânsk mei in *z* begjinne. Twad wurdt neat sein oer de *g* oan in wurdein dy't útsprutsen wurdt as [x]. Yn 'e list wurdt dy wol, foarsafier't ik neigongen haw, konsekwint yn *ch* feroare: *astrolooch*, *argeolooch*, *agooch*. Ek de Frânske útgong *-ert* (yn bygelyks *dessert* en *ekspert*) wurdt konsekwint hanthavene, hoewol't dêr neat oer yn 'e regeljouwing stiet.

Der binne lykwols ek regels dy't men inkeld fermoedet, mar dy't noch yn it *Frysk Wurdboek*, noch yn 'e *Nije list* eksplesyt neamd wurde⁴⁰.

Ien sa'n gefal belanget frjemde wurden oan dy't tebekgeane op eigennammen: it liket derop dat it part fan sa'n wurd dêr't dy eigennamme yn sit gelyk bliuwe kin. Sa lêst men: *lut(h)eraan*, *lut(h)eranisme*, *lut(h)ersk*⁴¹ en *marxisme/marksisme* en soksoarte. Oan 'e oare kant wurde *ohm* en *röntgen*, dy't neffens de haadregel *oohm* en *runtgen* wurde moatten hienen, allinnich neffens de frjemde stavering werjûn, en *folt*, *kilofolt*, *ampêre*, *saksofoan* en *sokratysk* allinnich neffens de oanbelangjende regels.

In twadde gefal liket de *i* oan te belangjen, dy't as [j] útsprutsen wurdt (meast yn Frânske wurden), lykas yn 'e kombinaasjes *ci*, *si* en *ti*, dy't al beregele binne. Bûten dy gefallen wurdt der neat oer dizze *i* sein yn 'e regeljouwing. Dochs fynt men yn 'e list in grut tal wurden dêr't sa'n *i* al yn in *j* feroare is: *ynsijpearje*, *lesbjenne* (njonken *lesbienne*), *meunjêre*, *miljeu*, *myljade*, *minusjeus* (njonken

³⁹. It hie yn 'e reden lein om foar gefallen as *bulkkerriër* en *sûssjef* en de foarheaksels *yn-*, *yl-*, *ym-*, *yr-* en *ynter-*, dêr't it dûbelde bylûd oer twa dielen fan in gearstalling ferparte is, in opmerking op te nimmen; de oare gefallen sille faaks wêze om't it foargeande lûd koart is. Mar sjoch boppe, noat 36.

⁴⁰. Ik gean pas út fan de mooglikheid fan in fergetten regel, as der twa of mear gefallen binne dy't dat oannimlik meitsje.

⁴¹. Der wurdt nammers ek neat sein oer de feroaring fan *-ers* ta *-ersk*.

minútsjeus), *pûponjêre*, *festjêre*⁴². Ek dizze regel liket oars net folslein konsekwint tapast: *reliëf*, *hygiêne*, *ynzjuriearje* en *ynzjurieus*⁴³.

Fierder liket it derop as binne alle gefallen fan in stomme *e* oan 'e ein fan in wurd mei sin weilitten: *lânzjet(te)*, *lûp* ("loupe"), *malys* ("malice"), *mâns(j)*, *miret(te)*, *mûs* ("mousse"), *mûstas(j)*, *plak* ("plaque"), *pûl* ("poule"), *potys(j)* ("potiche"⁴⁴), *tok* ("toque"). Likegoed fine wy ek *yndise* en *pomelle* ("paumelle").

Dan lykje de *i* as iennich lûd yn klamhawwend wurdlied, de Frânske útgong *-in*, de Frânske kombinaasjes *en* en *oeu* en de *eu* nea feroare te wurden: *giro*, *filla*, *firus*, *harakiry*, *satire*, *satirikus*⁴⁵; *bassin*, *dessin*, *mannekuin*, *marokuin*, *meskuin*, *faksin*; *dilisjense*, *essense*; *oeuf*, *oeuvre*; *eunuch*, *neutron*, *terapeut*.

In lêste fergetten regel liket op de *u*, yn wurdlied sûnder klam, foar mear as ien bylûd en útsprutsen as [ü], tapast te wêzen: ik wol leauwe dat dy oeral konsekwint ta *ú* wurden is: (*anty*)*revolúsjonêr*, *diffúzjonisme*, *fidúsjêr*, (*yn*)*konstitúsjoneel*, *ynstitúsjonalisearje*, *ynstitúsjonalisearring*, *ynstitúsjoneel*, *lúksearje*, *lúksjeus*, *lúksurieus*, *minútsjeus*. De iennige útsûndering dy't ik hjirop fine koe, wie de mooglikheid *minusjeus* njonken *minútsjeus*.

2.1.3 Ynkonsekwinte tapassing fan de haadregel

Wy hawwe no sjoen dat de 32 útsûnderingsregels mei harren 20 opmerkings net altiten like konsekwint tapast binne, en dat der boppedat noch in tsiental regels net neamd, mar al mear of minder konsekwint tapast binne. Dat mocht noch hinnebrue as de haadregel, dy't útsoarte it faakst fan tapassing is, konsekwint hantearre wie. Mar dat is spitigernôch net it gefal: der wurdt op trije wizen ek tsjin de haadregel sûndige yn de list.

Foarst binne der wurden dêr't it lûd yn it wurdlied mei klam net of ferkeard oanpast is: *kakao*, *gronometer/kronometer*, *kolofon*, *esprit*⁴⁶, *eunuch*, *föhn(e)*, *hygiêne*, *idioom*, *imam*, *ysla(a)m*, *noësis*, *odorimeter*, *oeuf*, *ôgre*, *plusfôr/plusfour*, *timbre*, *umlaut*.

Twad binne der gefallen dêr't it lûd yn in wurdlied sûnder klam al feroare is: *bohemien*, *emir/emier*, *fetysj*, *fûnemintalisme*, *fûneminteel*, *fûndaasje/fondaasje/fundaasje* (itselde mei *fûndearje* en *fûndearring*) *kânselier*, *lânsee* ("lancé"), *lânzjet(te)* ("langette"), *meeëuty(s)k* en soksoarte, *metafoara*, *minwisery*

⁴². Oldenhof 1988, 44 neamt dizze regel al.

⁴³. It giet om de *i* yn beide wurden; de *zj* komt aansjen te praat.

⁴⁴. Yn 'e list te finen as "potische".

⁴⁵. Foar de wurden mei *giro*- is de regel al troch Dijkstra (1992, 56) formelearre.

⁴⁶. It liket hjir net om in fergetten regel te gean, om't *redwy* ("réduit") en *sirkwy* al neffens de haadregel oanpast binne. Dêrby is de feroaring yn it earste wurdlied fan *redwy* al wer tsjin 'e haadregel.

("minuiserie"), *nadir/nadier*, *nearlandika* en besibbe wurden, *oktroaeiarje*, *(o)ekology(sk)*, *oazonisearje* en besibbe wurden, *patee*, *pletoara* ("plethora"), *prehistoarje* en besibbe wurden, *propedeuze* en besibbe wurden, *signifisearje/sinjifisearje/synjifisearje*, *syllûet*, *syllûettearje*, *sosjêter*, *sosjêteit/sosiëteit*, *talmûd*, *tugaazje*⁴⁷, *yochert*.

Tred komt it foar dat bylûden oanpast wurde sûnder dat in regel dat foarskriuwt: *bombasyn*⁴⁸, *ekseem*, *ensym*, *fariseeër* en besibbe wurden, *fazeiarje*, *fetysj*, *flambou*, *fûnamint*, *fûnemintalisme*, *fûneminteel*, *ynzjuriearje*, *ynzjurieus*, *gûnta*, *kolgosnyk*, *komfoar/konfoar*, *konvoai/konfoai* mei byhearrend tiidwurd, *lisjumo*, *mûseline*, *mûsearje*, *odioaza*, *ofgarka* ("owcharka"), *panatella/panatelja*, *kwiditeit* ("quidditeit"), *red(d)ysje*, *sandy* ("sandhi"), *s(j)lager/schlager*, *sitewaasje* en besibbe wurden, *fil(l)anella*, en it al earder sinjearre *yochert*.

Opmerking 1 by de haadregel, dy't seit dat men in *e* skriuwe mei dêr't in sjwa⁴⁹ sein wurdt, is in wonder gefal om't er amper tapast wurdt. De mooglike staverings dy't as foarbyld yn de opmerking neamd steane, fynt men net yn 'e list werom; oan 'e oare kant is er yn 'e list neffens my benammen yn dy gefallen tapast, dêr't ek de bylûden feroare binne: *fûneminteel* en *fûnemintalisme* (iennige mooglikheid), *sitewaasje*, *sitewasjoneel*, *sitewearje* en *sitewearring* njonken *situaasje*, *situasjoneel*, *situearje* en *situearring*; dochs fynt men ek *aventuer/aventoer* en gearstallings as iennige mooglikheid.

Dy semiere tapassing fan opmerking 1 by de haadregel is nammerste frjemder, as men sjocht dat yn it gefal fan Ingelske wurden, dy't neffens opmerking 2 by de haadregel ek op twa manieren stavere wurde kinne, hieltyd al beide mooglikheden yn 'e list oanjûn wurde. Op oare plakken is der oars al op wiisd, dat ien fan dy beide mooglikheden - it werjaan fan 'e útspraak sa't dy yn 'e frjemde taal is mei it Fryske staveringsysteem - yn 'e regel frijwat ûngelokkich tapast is: *barbekjû*, *bisnis*, *sjoek*, *kuffer* ("cover") ensafuorthinne⁵⁰.

De trêde opmerking by de haadregel - tige (fak)spesjelistysk Letyn of Italjaansk net oanpasse - is soms ek mar in goai nei dien: *foetus* en *vice-* fyn ik net sa freeslik (fak-)spesjelistysk, mar *furio(a)so*, *nobily* en *odioaza* al.

⁴⁷. Neffens my by fersin yn 'e list telâne kommen.

⁴⁸. Der binne mear wurden dêr't in *z* oan it begjin fan in wurdlied feroare is ta *s*. Lykwols nim ik hjir net in fergetten regel oan, om't der ek in protte gefallen binne dêr't dat net bart: *glazuer*, *muzyk*.

⁴⁹. In wurd dat oars yn de list ûntbrekt.

⁵⁰. Sjoch benammen it besprek fan 'e *Nije list* troch Anne Dykstra yn it *Tydskrift foar Fryske Taalkunde* 8, 1993, 163-165.

2.2 De regeljouwing neier besjoen

It docht dus bliken dat de list net echt yn alles mei de regels oerienkomt. Men freget jin ôf hoe't soks komt. Is de list te hastich gearstald, of hat der gjin korreksje west? Al binne der dingen dy't dy kant út wize⁵¹, it liket my ta dat wy de kearn fan de saak oars earne sykje moatte. Binne sokke regels eins wol goed ta te passen? Sit de ynkonsekwinte tapassing net yn 'e regeljouwing sels bebakt?

Men kin de haadregel mei al syn útsûnderingsregels en -opmerkings yn it koart sa gearfetsje: frjemde wurden wurde foar in part oanpast oan it Fryske systeem. Mar wat is it Fryske systeem? En wat wurdt dêr krekt oan oanpast? Sa't earder al opmurken is, dêr wurdt gjin wurd oan wijd, men moat it út de wize fan tapassen fan 'e regel mar ôfliede. Allinnich de regel foar Ingelske en Amerikaanske wurden liket hjir mear ynfermaasje te jaan. De oanbelangjende opmerking praat wer allinnich fan "oanpassen oan it Fryske systeem", mar ien side earder (side 7) lêze wy dat by dy wurden "de skriuwwize neffens it Fryske systeem basearre [is] op 'e útspraak, sa't dy yn 'e oanbelangjende wurdboeken (sj. literatuerlist op s. 17) oanjûn is." Op side 17 stiet mar ien wurdboek dat de útspraak fan Ingelske wurden jout: de grutte Van Dale Ingelsk-Nederlânsk. Dat betsjut dus, dat de **Ingelske** útspraak, want dy stiet yn 'e Ingelske Van Dale, mei it **Fryske** systeem werjûn wurde moat, en "it Fryske systeem" kin dan net oars wêze as it Fryske staveringsysteem. Om't de *Nije list* dêr fierders neat oer seit, liket it foar de hân te lizzen, dat dat prinsipe op alle frjemde wurden tapast is: de frjemde útspraak neffens it Fryske staveringsysteem⁵². Alteast: foar de measte lûden yn wurdlidden mei klam, foar guon lûden yn wurdlidden sûnder klam, foar guon bylûden, en foar de Ingelske wurden yn har hiele hear en fear, mar fakultetyf. Ik tsjut dit prinsipe tenei om 'e koartens oan as "frjemd mei eigen": FME.

Hoewol't sa'n prinsipe *a priori* in monstrum is⁵³, liket it dochs as hat

⁵¹. Bygelyks it feit dat wurden twa kear yn 'e list foarkomme (*paremint*), it foarkommen fan net-frjemde wurden (*beëdigje*, *haperje*, *marketint(st)er* [sic]), flaters yn Hollânske wurden ("begatelliseren", "exhortatatie" [nei alle gedachten in hiperkorreksje, yn it Frysk stiet deselde flater], "ifriet", "recentie", "syllologisme" [in ferlykber gefal as "exhortatatie"]) en flaters yn Fryske wurden (*defferinsjator*, *fedeisme*).

⁵². It liket derop dat Oosterhaven hjir net goed genôch oer neitocht hat, omdat faak yn gefallen dêr't allinnich de haadregel fan tapassing is, dochs de Fryske útspraak werjûn wurdt, benammen yn wurden as *portofoan* en *lisinsje*. Boppedat liket de werjefte fan 'e Ingelske útspraak faak in bytsje nei it Frysk tabûgd te wêzen, sûnder dat dêr wat oer sein wurdt (sj. de resinsje fan Dykstra, neamd yn noat 50).

⁵³. It is fansels ûnmooglik mei in staveringsysteem lûden wer te jaan, dêr't it net op berekkene is, lykas in Ingelske *th*, in Frânske *en*, in Dútske *ich* ensafuorthinne. Oare kritisy hawwe der benammen op wiisd, dat Oosterhaven syn stavering fan Ingelske wurden faak hyn ofte nei de Ingelske útspraak net werjout (sjoch wer it bewuste besprek fan Dykstra), mar itselde jildt ek foar in stavering as *monseinjeur* (dat oars neffens de regels *monsênjeur* wêze

Oosterhaven it konsekwint op alle wurden út it Ingelsk en minder kûrante boarnetalen as Russysk en Sanskryt tapast. Foar de stavering fan wurden dy't út it Frânsk, Letyn of Gryksk yn it Frysk bedarre binne, liket it lykwols dat FME net jildt. Opmerking 2 by de haadregel seit dat "it folle lûd" yn in wurdlied sûnder klam ferfongen wurde kin troch in stomme *e*: "as de útspraak dêr oanlieding ta jout." Hokker útspraak? De Fryske of de frjemde? De foarbylden by de oanbelangjende opmerking (*femylje*, *febryk*, *mezyk*) meitsje dúdlik dat foar it tapassen fan dizze regel de Fryske útspraak beskiedend is. Dat wurdt nammers ferdúdlike troch regel 4, dy't seit dat in *e* foar *-n(t)* yn it Frysk gauris in *i* [I] wurdt. Ek regel 11, opmerking 2 wiist dy kant út: "yn *bourgeois* wurdt *-ge-* ta *z* om't de *j* (sic) foar in [w] net realisearre wurdt." Noch de Frânske Van Dale, noch de Hollânske Koenen (de Hollânske Van Dale jout gjin útspraken) reppe oer in net réalisearre [j] yn dat wurd, dat nei alle gedachten hat Oosterhaven ek hjirre de Fryske útspraak op it each⁵⁴. Wy meie dus oannimme dat oeral dêr't "útspraak" stiet yn 'e ûnderskate regels, "Fryske útspraak" bedoeld is. Dat betsjut dus dat der op syn minst twa prinsipes yn 'e regeljouwing trochinoar hinne spylje: oan 'e iene kant moat de frjemde útspraak mei de Fryske staveringregels werjûn wurde (FME), oan 'e oare kant is de Fryske (eigen) útspraak fan frjemde wurden soms beskiedend foar de stavering (EME: de Fryske útspraak wurdt, as er mei de stavering oanjûn wurdt, útsoarte mei de eigen stavering oanjûn). FME soe dan benammen foar wurden út it Ingelsk en útwrydske talen brûkt wêze, EME foar de 'klesike' frjemde wurden dy't it Frysk meast fia it Frânsk berikt hawwe⁵⁵.

Mar der is noch in wurksum prinsipe. Dat komt dúdlik nei foaren yn bygelyks regel 3: "de Frânske lûdtekens *ai*, *ê*, *è*, en *ei* ... wurde stavere mei *ê*". Ofsjoen fan de wondere formelearring (men staveret gjin lûdtekens, men staveret wurden mei lûdtekens), dy't al op 'e earste *List* weromgiet⁵⁶, is it dúdlik genôch wat der bedoeld wurdt: *ai*, *ê*, *è*, *ei*, alteast yn wurden dy't út it Frânsk komme, wurde yn it Frysk altiten in *ê*. Op 'e selde wize wurdt fan 'e *ç* sein dat er "stavere" wurdt as in *s* (regel 7) en der binne mear foarbylden fan regels dy't sa formelearre binne. Al dizze regels ferfange letters en letterkombinaasjes automatysk troch oare letters of letterkombinaasjes. Wy sille dit prinsipe oantsjutte mei LET.

Der is noch in fjirde prinsipe, dat wurksum is yn 'e regels 19 oant en mei 32, dêr't it oer "foarheaksels en wurdeinen" (FEW) giet. Dy regels beskriuwe allegear

moatten hie), dêr't de Fryske *eu* it Frânske lûd net werjout.

⁵⁴. Om 'e selde reden sil der ek wol *pênoir* stavere wêze yn 'e list. Ik haw oars nea fernommen dat de [j] yn *bourgeois* yn it Frysk ferdwynt.

⁵⁵. Al liket dat ûnderskie mei stavering as *seramyk*, *seramysk* en *akses-soir(es)/assessoir(es)* wer ûndergroeven te wurden.

⁵⁶. Gezelle Meerburg 1952, 6-7.

hoe't beskate pree- en suffiksen harren yn 'e Fryske stavering hâlde en drage: *in-* wurdt *yn-*, *-eren* wurdt *-earje* ensafuorthinne.

In lêste prinsipe is dat de stavering yn wurdparten dy't net feroare wurde gelyk is oan de Hollânske stavering. Dit fyfde prinsipe sil ik oantsjutte as SL ("sa litte").

Yn prinsipe kinne al dizze efterlizzende prinsipes wurksum wêze sûnder dat se inoar bite, as men mar sikuer wit wannear oft wat prinsipe oan bar is. Mar út it foargeande docht wol bliken dat dat de gearstaller fan 'e *Nije list* yn alle gefallen net slagge is. Men sjocht dat net allinnich hjiroan dat er fersommet om oan te jaan wat de skiedsline tusken de domeinen fan FME en EME is, mar ek oan it grutte tal gefallen dêr't regeljouwing en list net oerienstimme. Sa binne de synjearre sûnden tsjin 'e regel op 'e *c*, de *cc*, de *ch*, de *qu*, de gefallen dêr't *ci/si/ti* ta *zj* wurden binne, staverings as *miljeu* en *lesbjenne*, gefallen fan weilitten stomme *e* oan in wurdein, de net neamde regel dy't de Frânske kombinaasje *en* net feroarje lit yn 'e Fryske stavering en eins alle sûnden tsjin de haadregel te ferklearjen as gefallen dat it prinsipe FME mei SL ynterferearret. Lyksa konfliktearje de prinsipes SL en EME yn 'e gefallen dêr't *ci/si/ti* yn *tj*, *tsj* en *si* feroare binne, gefallen as *mâns(j)* en *mûstas(j)* en de stavering *fûnamint* (mei ôfliedings). Fierder konfliktearje SL en FEW yn de gefallen fan *antikrist* ensafuorthinne (sjoch boppe) en *multipliks* en *multiplikaasje*. It prinsipe LET konfliktearret, as lêste, mei it prinsipe FME yn *mirepoi*.

Hoe komt it dat de fiif wurksume prinsipes sa konfliktearje? De oannimlikste reden liket te wêzen dat der gjin dúdlike hiërargy jûn is. Dat is it dúdlikst by de prinsipes FME en EME: eins wurdt nearne sein, wannear't de frjemde útspraak mei it Fryske staveringssysteem werjûn moat, en wannear't de Fryske útspraak fan frjemde wurden mei it Fryske staveringssysteem werjûn wurde moat. Dêrnjonken spilet it feit dat de grins tusken de wurkgebieten fan de prinsipes SL oan 'e iene kant en it pear FME en EME oan 'e oare yn prinsipe dúdlik, mar wol o sa bochtich fia 52 útsûnderingsregels en -opmerkings rint. Dêr komt dan nochris by dat de prinsipes LET en FEW dwers troch de - ûndúdlike - trijedieling fan SL, FME en EME hinne spylje.

As men betinkt dat dizze fiif prinsipes, dy't feitliks yn striid meiinoar binne, en dus in goed ôfbeakene domein hawwe moasten, ek noch yn téoary alle fiif binnen ien wurd wurkje kinne⁵⁷, kin men yndie de konklúzje lûke dat dizze regeljouwing derom freget om net of ferkeard tapast te wurden. It is de efterlizzende téoaretyske tizeboel, dy't de *Nije list* sa min te brûken makket.

⁵⁷. In foarbyld fan alle fiif prinsipes binnen ien wurd haw ik net fine kinnen, mar der binne genôch gefallen fan fjouwer prinsipes yn ien stavering. Bygelyks *ksyloaze* : LET + SL + EME + FEW.

3 Konklúzje

De konklúzje dêr't wy sa op útkomme, is dat de *Nije list fan frjemde wurden* syn eigen doelstelling, it skeppen fan helderens yn 'e besteande tastân, net hellet. Just oarsom, troch de grutte diskrepânsje tusken regeljouwing en praktyk sil it de geregelde rieplachter fan 'e list allinnich mar ûndúdliker wurde. Dat is spitich, want dat betsjut dat it boekje eins wol út 'e winkelrekken helle kin. In ûnbetrouber neislachwurk is ommers noch minder as hielendal gjin neislachwurk.

No is dat de gearstaller fan 'e *Nije list* net allegear te ferwiten. Wy hawwe al sjoen dat in beskate téoaretyske tizeboel yn 'e regeljouwing der foar it grutste part debet oan is, dat der safolle flaters yn it boekje steane. Dy tizeboel hat lykwols lange hystoaryske woartels. It prinsipe FME liket in eigen fynst fan Oosterhaven te wêzen, mar de oare fjouwer binne al folle earder formelearre. Yn de earste helt fan dizze ieu wurken SL en FEW al yn 'e Fryske stavering fan frjemde wurden, en yn 1952 kamen dêr LET en EME by. Boppedat lykje de regeljouwers nei Gerbenzon hast folslein út it each ferlern te hawwen dat der in ûnderskie is tusken mear 'frjemde' en mear 'eigen' frjemde wurden. Dat hat makke, dat regels dy't by Wyga en Gezelle Meerburg noch allinnich tapast waarden op fierhinne ynboargere frjemde wurden út it Frânsk, Gryksk of Letyn, letter ynienen op alle frjemde wurden tapast wurde moasten, wat de kâns op diskrepânsje tusken regels en praktyk o sa fergrutte hat. Oosterhaven liket dit opheine wold te hawwen mei syn opmerkings by de haadregel dy't de mooglikheid biede om guon Ingelske, Letynske en Italjaanske wurden net te feroarjen, mar dat helpt net foar *umlaut*, *sandy* en *ofgarka*.

Der is noch in trêde aspekt dat hydroegen hat oan de tizeboel fan de hjoeddeiske regeljouwing. Wy hawwe sjoen dat Krol en Gerbenzon beide ornearren dat de systemen fan Wyga en Gezelle Meerburg in beskate ferhollânsking wjerspegelen of sels yn 'e hân wurken. Krol gong dêrby safier om in oare wize fan staverjen oan te rikkemendearjen, nammentlik ien dy't inkeld op it prinsipe EME besearre wie. No hawwe beide mannen net folle byfal krigen, mar it is al sa dat nei Krol syn skôging hieltiten mear regels neffens de prinsipes EME, LET en FEW oan Wyga syn oarspronklike regeljouwing taheakke binne. As men dan betinkt dat LET en FEW eins yn de rjochting fan EME wurkje, moat men konstetearje dat Krol syn ideeën gjin stipe⁵⁸, mar syn praktyk al neifolging krigen hat.

Mei oare wurden: foar it each giet de stavering fan 'e frjemde wurden yn it Frysk hieltiten mear dat út fan werjefte troch middel fan it Fryske staverings-

⁵⁸. Mar ek amper wjerwurd, Sjölin is eins de iennige. Gezelle Meerburg docht net mear as in útfal, en Kramer kart EME op hiel oare grûnen ôf (sjoch boppe, noaten 11, 24 en 30).

systeem fan 'e Fryske útspraak fan dy frjemde wurden. De regeljouwing sels is allinnich folle yngewikkelder: oft men al of net staverje moat (of mei) "sa't men it seit" hinget yn it iene gefal ôf fan de klam, yn it oare fan de letters dy't it wurd yn kwestje foarmje, soms fan de morfelogyske status fan parten fan it wurd, soms ek fan de boarnetalen, en yn 'e regel fan in kombinaasje fan twa of mear fan dy faktors. Soks makket, dat sels faklju lykas de gearstaller fan de *Nije list* allegeduerigen tangele sitte mei ûndúdlikheden, en dus flaters meitsje.

4 Hoe dan al?

Utsoarte komt dan de fraach op hoe't it al moat, as dit de wei net is. It leit foar de hân, dat yn alle gefallen de grutte diskrepânsje tusken regeljouwing en praktyk weinommen wurde moat. Mar hoe? Moatte de regels folslein op 'en nij formelearre, moatte wy de besteande regeljouwing allinnich oanpasse om him better op de praktyk fan it frjemde-wurde-skriuwen oanslute te litten, of moatte wy de besteande regeljouwing gewoan stranger tapasse?

Om't der hoe dan ek wat feroare liket te moatten, is it goed om op dit punt de saken yn it widere ramt fan staveringsferoarings yn it algemien te setten. Koartlyn is in boek oer dat teme ferskynd fan de âld-Huzumer G.C. Molewijk⁵⁹, dat hjir goeie tsjinsten biede kin. Molewijk lit sjen dat de measte offisjele staverings net mear dogge as it besteande brûkme beskriuwe, en dat dat brûkme út himsels yn 'e regel nei in beskate regelmjittigens sûnder absolute wetmjittigens tindearret. Boppedat giet er yn op wat stavering wêzentlik is: in helpmiddel om sa flot mooglik te lêzen. In fêste stavering tsjinnet dus it gemak fan 'e lêzer, net fan 'e learder. Yn dat ljocht is alle staveringsferoaring, foarsafier't dy net it brûkme folget mar dat brûkme beynfloedzje wol, oerstallich en sels neidielich, om't sa'n feroaring de werkenberens fan 'e wurden en dêrmei it lêsgemak lytser makket. Molewijk sjocht staveringsferoaring dan ek as ien fan 'e grutste bedrigings fan it Hollânske kultuerlibben⁶⁰.

Molewijk giet ek koart op de staveringsferoarings yn it Frysk yn. Utsoarte (en terjochte) kart er de staveringsferoarings fan 1945 en 1980 ôf, en fan de hieltyd fierdergeande tapassing fan EME op 'e frjemde wurden moat er ek net folle

⁵⁹. MOLEWIJK, G.C., *Spellingverandering van zin naar onzin (1200-heden)*, 's-Gravenhage, 1992. Molewijk beskriuwt yn dit boek praktysk alle feroarings of oansetten dêrta yn de Hollânske stavering, en anelisearret de argeminten dy't foar of tsjin staveringsferoarings brûkt wurde treflik.

⁶⁰. Molewijk 1992, 38-77, 325-361 en passim.

hawwe⁶¹. By dat lêste giet er lykwols net op it wichtichste argemint fan Krol, de earste foarfjochter fan dat prinsipe, yn: taalbehâld op it mêd fan de útspraak.

Hjir begjint him te wrekjen dat Krol syn argeminten noch nea serieuus besjoen binne. Wat is eins presys de Fryske útspraak fan frjemde wurden? Besteane der yndie in "folksaardige" en in "ferhollânske" útspraak, sa't hy en Gerbenzon hawwe wolle? En as dat sa is, wat is dan de rol fan de stavering by dy ferhollânsking? Pas as wy de antwurden op dy trije fragen hawwe, kinne wy mei goed fetsoen fierder prate oer de stavering fan de frjemde wurden yn it Frysk.

Dochs kin men, foarútrinnend op dy antwurden, noch wol in pear oanbefellings ta de stavering fan frjemde wurden yn it Frysk dwaan. Om te begjinnen kin men fan tinken wol hawwe, dat der sokssawat as in Fryske útspraak fan frjemde wurden bestean moat. Frjemde wurden wurde hast altyd yn in taal yntrodusearre troch sprekkers dy't sawol de eigen taal (útsoarte) as de frjemde taal kenne. Hja sille it frjemde wurd net as part fan 'e eigen taal beskôgje, mar it dochs brûke, om't neffens harren it frjemde wurd har bedoeling better werjout as hokfoar eigen wurd ek. It frjemde wurd sil dan ek troch harren, nei bêste kinnen, op 'e "frjemde" wize útsprutsen wurde.

Sa'n frjemd wurd wurdt lykwols part fan 'e ûntliende taal, as it ek brûkt wurdt troch lju dy't de oanbelangjende frjemde taal net kenne⁶². Dyselden sille de "frjemde" útspraak ek net kenne, en it wurd dus oan it Fryske lûdsysteem oanpasse. Dan komt dus ek pas it prebleem fan 'e stavering op 'e lappen, om't der, by wize fan sprekken, in nij wurd ûntstien is.

As dat yndie sa is, komt de fraach: hoe moatte frjemde wurden dy't in plak krigen hawwe yn it Frysk (en dus al in Fryske útspraak hawwe) stavere wurde? Op dit punt moatte dan de folgjende twa fragen steld wurde: bestiet der njonken in "echt" Fryske ek in "ferhollânske" útspraak fan frjemde wurden, en: hat stavering dêr al of gjin ynfloed op? Op grûn fan eigen, deistige observaasjes soe ik sizze dat beide fragen posityf beändere wurde moatte, mar dat is fansels gjin rjochtfear-diging foar in staveringsferoaring. Pas as soks foar elts oantoand is (in fraach foar de wittenskip), en men wol dy Fryske útspraak behâlde (in fraach foar it gewisse), kin men de stavering fan frjemde wurden yn it Frysk op 'en nij besjen.

Lykwols kinne wy no al sizze dat der, rûchwei, mar twa mooglikheden binne. As men sa'n eigen Fryske útspraak troch de stavering behâlde wol, sil men fan elk frjemd wurd dat yn it Frysk komt in eigen stavering hawwe moatte. Dat betsjut: sa breed mooglike tapassing fan it prinsipe EME. Dat betsjut dat de prinsipes

⁶¹. Molewijk 1992, 390-394.

⁶². Of dy't net witte dat it út in frjemde taal komt dy't se wol kenne. Sa haw ik jierren ûnkundich west fan it feit dat it Hollânske *wiet* wat út te stean hat mei it Ingelsk.

LET⁶³, FEW en FME⁶⁴ oerstallich binne, en SL in funksje hâlde kin om de nije wurdbylden net mear as nedich fan 'e âlde ôfwike te litten.

Kin of wol men lykwols in eigen Fryske útspraak fan 'e frjemde wurden net behâlde, dan liket in sa breed mooglike tapassing fan SL mear foar de hân te lizzen. FME, EME en LET binne dan folslein oerstallich⁶⁵. It prinsipe FEW kin it dan net sûnder, om't der in protte frjemde wurden yn it Frysk binne fan it tipe *-aasje*, *-oasje*, *-abel*, *-ibel*, *-ant*, *-int*, ensafuorthinne. Om't wurden fan dat tipe safolle foarkomme, hearre de oanbelangjende útgongen min ofte mear ta de Fryske morfemen, en kinne se ek binnen it Frysk produktyf wurde, en nije, mar net frjemde, wurden opsmite⁶⁶. In lyksoartich ferhaal jildt foar it ynternasjonale foarheaksel *in-*, dat yn it Frysk lykskeakele wurdt mei it eigen *yn-* (ek as it privative betsjutting hat!). It prinsipe FEW hat, teminsten yn dizze ieu, ek altiten yn 'e regeljouwing foar de stavering fan frjemde wurden figelearre (de *Nije list* befestiget dat brûkme mei de regels 22, 23, 24, 27, 28, 29 en 30).

⁶³. It prinsipe LET, dat letters en letterkombinaasjes, sûnder dat de útspraak fan belang is (dat punt wurdt nochris befestige troch stavering as *seugma* en *setetysk*, en troch it feit dat Oosterhaven yn syn "ferfrysking" fan Ingelske wurden in *v* oan wurdbegjin konsekwint yn in *f* feroaret), feroarje lit yn oare letters en letterkombinaasjes is feitliks oerstallich: as men derfoar kiest om de stavering fan in wurd net oan 'e Fryske útspraak oan te passen, hat it ek gjin doel om in *z* troch in *s* of in *x* troch in *ks* te ferfangen. Dan smyt men de foardielen fan SL wei, om't de werkenberheid fierhinne ferdwynt, sûnder de foardielen fan EME oan te nimmen. In stavering as *ksylofoan* is in ûn-stavering, om't er as gehiel net neffens it Fryske staveringssysteem is, en ek de stavering fan 'e boarnetaal loslit. Sa ûntstiet in tipysk Fryske stavering (gjin inkelde oare taal staveret by myn witten fan *ksylofoan*) dy't him net oan 'e gewoane Fryske staveringssysteem hâldt.

⁶⁴. FME is feitliks folslein oerstallich: njonken dat it ûnmooglik is, is der ek gjin inkelde reden om bygelyks Ingelske wurden, dy't in Ingelske útspraak hawwe, mei it Fryske staveringssysteem te skriuwen: yn it Frysk binne der allinnich Fryske wurden (dêrfan guon fan Ingelsk komôf), dy't in Fryske útspraak hawwe.

⁶⁵. Sa't ek de grutte tallen útstellen ta staveringferoarings yn it Hollânsk net nedich en ûnder oaren om dy reden net akseptearre binne (sjoch bygelyks Molewijk 1992, 362-371). De Fryske útstellen ta staveringswiziging fan frjemde likegoed as fan 'gewoane' wurden, foarsafier't se net besearre binne op 'e wil ta taalbehâld op it nivo fan 'e útspraak, falle dus allegear ûnder de kretyk fan Molewijk. Oosterhaven syn *Nije list* is yn dy sin in Fryske wjergader fan de útstellen fan 'e Nederlandse Taalunie, dy't koartlyn foar de nedige opskuor soarge hawwe. De wize fan staveringferoarjen yn it Frysk nei de Twadde Wrâldkriich rint dus net allinnich téoaretysk, mar ek praktysk dea. Sjoch Molewijk 1992, 433-476. Kramer syn sizzen, dat fanwegen de ôfstân tusken de Fryske en de Hollânske stavering fan frjemde wurden mar sa'n lyts bytsje lju Frysk skriuwe kinne, is lykwols te koart om 'e hoeke; in folle wichtiger oarsaak is it feit dat de Fryske stavering sels net stebyl is, wylst de maatskiplike needsaak om Frysk te skriuwen ûntbrekt. Sjoch Molewijk 1992, 392-394.

⁶⁶. It wurd *sinteraasje* is it klassike foarbyld, fansels. Mar dat teminsten *-aasje* no noch produktyf is, hearde ik lêsten yn in tillefoanpetear mei ús mem, dy't sei fan "Hoe sit it no mei de kommeraasje?", dêr't se mei bedoelde: "hoe en hoe let komme jim sneon?"

5 Beslút

Yn alle gefallen liket it wis te wêzen dat de tindins fan 'e lêste 50 jier, dy't de stavering hieltiten in lyts bytsje oan 'e Fryske útspraak liket oan te passen, mar dat sûnder ferantwurdling en mei in bysûnder ûnhandige regeljouwing docht, dearint. It is de dubieuze fertsjinst fan 'e *Nije list* om dat mei in soarte fan *reductio ad absurdum* dúdlik makke te hawwen. It wurdt tiid foar in nije oarjentaasje op 'e staveringswize fan 'e frjemde wurden, dêr't it nedige wittenskiplike ûndersyk oan foarôf te gean hat. Twa wegen lykje dan mooglik. By wize fan ôfsluting fan dit artikel en oanset ta de diskusje dy't ik bepleitsje, jou ik hjirnei noch in priuwke fan 'e beide mooglikheden, tapast op it lêste part fan 'e A (*Nije list*, s. 23).

auriculair ⁶⁷ -	aurikelêr/ auriculair
auspiciën -	auspysjes ⁶⁸ / auspiciën
autarkie -	auterky/ autarky
autarkisch -	autarkysk
authentiek -	autentyk/ authentyk
authenticiteit -	autentisiteit, autentikens ⁶⁹ / authenticiteit
autobiografie -	autebiogrefy/ autobiografy
autobiografisch -	autebiografysk/ autobiografysk
autobox -	autoboks/ autobox
autochtoon -	autechtoan/ autochthoan
autocraat -	autekraat/ autocraat ⁷⁰
autocratie -	autekrasy/ autocrasy
autocratisch -	autekratysk/ autocratysk
autodidact -	autedidakt/ autodidact
automaat -	autemaat/ automaat
automatiek -	autemetyk/ automatyk
automatisch -	autematysk/ automatysk

⁶⁷. Der is neat op tsjin om, foar de oardering, út te gean fan 'e Hollânske foarm. Faak is dat dochs it rifferinsjepunt, benammen foar Friezen dy't witte wolle hoe't se in frjemd wurd staverje moatte.

⁶⁸. Dit is ek de foarm dy't Oosterhaven jout, hoewol't er dêr eins de mooglikheden net ta hat yn 'e regeljouwing.

⁶⁹. Ek sokke Fryske nijfoarmings fan frjemde wurden jout Oosterhaven gjin mooglikheid ta. Dochts jout er ûnder "vitaliteit" de foarm *fitalens* njonken *fitaliteit*.

⁷⁰. Eins hat it Gryksk, de boarnetaal, in *kappa*, dus in *k*. It SL-prinsipe rjochtet him lykwols faak op it ynternasjenale brûkme.

automatiseren -	autematisearje/ automatisearje
automatisering -	autematisearring/ automatisearring
autonomie -	autenemy/ autonomy
autonoom -	autenoom/ autonoom
autoritair -	auteritêr/ autoritair
autoventilator -	autefintilater/ autoventilator
"avançatie" ⁷¹ -	avensaasje
avance -	avânse/ avance
"avanceren" -	avensearje
avers -	afers/ avers
aversie -	aferzje/ averzje
aviair -	avjêr/ aviair
aviatiek -	avjetyk/ aviatyk
avontuur -	aventoer, aventuer/ avontoer, avontuer
avontuurlijk -	aventoerlik, aventuerlik/ avontoerlik, avontuerlik
axel -	aksel/ axel
axiaal -	aksiaal/ axiaal
axioma -	aksioma/ axioma
ayatollah -	aaietolla/ ayatollah ⁷²
azuur -	asuer/ azur
azygie -	asegy/ azygy
azygisch -	asigysk/ azygysk ⁷³ .

Nassaulaan 53a
9717 CH Grins/Groningen

⁷¹. Op dizze wize soenen frjemde wurden dy't yn it Hollânsk net foarkomme al meinommen wurde kinne.

⁷². Ofhinklik fan it transkripsjesysteem Arabysk-Frysk dat men hantearje wol. Oosterhaven jout de foarm *ayatolla*, hoewol't dy net neffens syn haadregel is.

⁷³. Untbrekt yn 'e *Nije list*.